

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΧΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
15-18 Ιουνίου 2017

Ο σχολικός εκφοβισμός ως παράγοντας κινδύνου παραβατικής συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή

ΖΩΗ ΣΙΟΥΤΗ, ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΛΗΣ

doi: [10.12681/edusc.1723](https://doi.org/10.12681/edusc.1723)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΙΟΥΤΗ Ζ., & ΤΟΛΗΣ Ε. (2019). Ο σχολικός εκφοβισμός ως παράγοντας κινδύνου παραβατικής συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 1, 1202-1214. <https://doi.org/10.12681/edusc.1723>

Ο σχολικός εκφοβισμός ως παράγοντας κινδύνου παραβατικής συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή

Ζωή Σιούτη Ψυχολόγος, MSc. Ιατρικής Σχολής Αθηνών,
sioutizoi@yahoo.gr

Ευάγγελος Τόλης, Δικηγόρος, MSc. Νομικής Σχολής Αθηνών, Υποψήφιος
Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Αθηνών.
, vagelistolis@gmail.com

Περίληψη

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα με σοβαρές συνέπειες, βραχυπρόθεσμες, στη σωματική και ψυχολογική υγεία των παιδιών και μακροπρόθεσμες, στη μελλοντική τους ψυχοκοινωνική προσαρμογή ως ενήλικες. Μεγάλες διαχρονικές μελέτες στην εγκληματολογία έχουν επισημάνει τις αναπτυξιακές συσχετίσεις μεταξύ των συναισθηματικών προβλημάτων και των προβλημάτων συμπεριφοράς στην πρώιμη παιδική ηλικία και της ύστερης εγκληματικότητας των εφήβων ή των ενηλίκων. Η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση στοχεύει στη μελέτη της σχέσης μεταξύ του σχολικού εκφοβισμού και της παραβατικής συμπεριφοράς στην εφηβική και ενήλικη ζωή και στην ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου δράστη από την Ελληνική Πολιτεία. Τα ευρήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης δείχνουν ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι παράγοντας κινδύνου της παιδικής ηλικίας για εκδήλωση μεταγενέστερης παραβατικής συμπεριφοράς. Η εκφοβιστική συμπεριφορά αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης δυσμενών αποτελεσμάτων αργότερα στην ενήλικη ζωή των θυτών. Οι παρεμβάσεις γονικής κατάρτισης ενδέχεται να αποτρέψουν τόσο τον εκφοβισμό όσο και την παραβατικότητα. Τα αποτελέσματα αυτά έχουν μεγάλη σημασία στην πρόληψη της εγκληματικότητας και της ψυχοπαθολογίας των εφήβων, υποδεικνύοντας ότι οι προληπτικές παρεμβάσεις που βασίζονται στο σχολείο και στην κοινότητα και εστιάζουν στον εκφοβισμό πρέπει να αποτελούν κύρια προτεραιότητα της πολιτικής δημόσιας υγείας των παιδιών, καθώς ο εκφοβισμός και η παραβατικότητα είναι συμπεριφορικές εκδηλώσεις του ίδιου κοινωνικού φαινομένου.

Λέξεις-κλειδιά Σχολικός εκφοβισμός, θύτης, παραβατικότητα, πρόληψη

Abstract

School bullying is an important social problem with serious consequences, short-term, in the physical and psychological health of children and long-term, in their future psychosocial adaptation as adults. Major longitudinal studies in criminology have highlighted the developmental correlations between emotional and behavioral problems in early childhood and late juvenile or adult crime. This bibliographic review aims to study the relationship between school bullying and delinquent behavior in adolescent and adult life, and the criminal treatment of the underage offender by the Greek State. The findings of the bibliographic review show that school bullying is a childhood risk factor for later offending behavior. Intimidating behavior increases the likelihood of adverse effects occurring later in the adult life of the victims. Parental training interventions may prevent both intimidation and delinquency. These results are of great importance in preventing juvenile crime and psychopathology by suggesting that school-based and community-based preventative interventions focusing on intimidation should be a major priority of children's public

health policy, as intimidation and delinquency are behavioral manifestations of the same social phenomenon.

Keywords School bullying, offender, delinquency, prevention

Εισαγωγή

Ο εκφοβισμός είναι ένα διαδεδομένο φαινόμενο μεταξύ των εφήβων (Nansel et al., 2004) και εξακολουθεί να αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα πρόκλησης τραυματισμών τόσο σε ανεπτυγμένες όσο και σε αναπτυσσόμενες χώρες (Liang, Flisher, & Lombard, 2007). Πρόσφατες έρευνες σε διάφορες χώρες δείχνουν ότι ο εκφοβισμός μπορεί να επηρεάσει την υγεία των νέων (Nansel et al., 2004). Οι μελέτες δείχνουν ότι το να είσαι θύτης ή θύμα εκφοβισμού μπορεί να οδηγήσει σε ψυχικά, συμπεριφορικά και σωματικά προβλήματα προσαρμογής. Τα παιδιά-θύτες που ασκούν εκφοβιστική συμπεριφορά αντιπροσωπεύουν περίπου το 10% των παιδιών σχολικής ηλικίας με συννοδό εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς, σχολικής αποτυχίας και αισθήματος εγκατάλειψης, απόσυρσης και παραίτησης (Nansel et al., 2003). Αντίστοιχα τα παιδιά-θύματα του σχολικού εκφοβισμού αποτελούν περίπου το 11% των παιδιών σχολικής ηλικίας και φαίνεται να εμφανίζουν αυξημένο άγχος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, απομόνωση, σωματικά συμπτώματα, εκδήλωση αυτοτραυματισμών και αυτοκτονικό ιδεασμό (Rigby, 1998). Οι εκφοβιστές-θύματα αντιπροσωπεύουν περίπου το 6% των παιδιών σχολικής ηλικίας και θεωρείται ότι εμφανίζουν ένα ευρύτερο φάσμα δυσκολιών προσαρμογής κοινών με αυτό των θυτών και των θυμάτων (Pellegrini, Bartini & Brooks, 1999).

Ο σχολικός εκφοβισμός, που θεωρείται ξεχωριστός τύπος επαναλαμβανόμενης επίθεσης και συστηματικής κατάχρησης εξουσίας (Olweus, 1993), είναι ένα πρόβλημα συμπεριφοράς που μπορεί να προβλέψει μελλοντική παραβατική συμπεριφορά ακόμη και σε γενιές (Ttofi et al., 2011). Ο σχολικός εκφοβισμός μοιράζεται πολλούς παράγοντες κινδύνου με την παραβατική συμπεριφορά (Lösel, Bliesener and Bender, 2007). Μεγάλες διαχρονικές μελέτες στην εγκληματολογία έχουν επισημάνει τις αναπτυξιακές συσχετίσεις μεταξύ των συναισθηματικών προβλημάτων και των προβλημάτων συμπεριφοράς στην πρώιμη παιδική ηλικία και της μεταγενέστερης παραβατικής συμπεριφοράς στην εφηβική και ενήλικη ζωή (Ttofi et al., 2011).

Ο εκφοβισμός αποτελεί μέρος της ευρύτερης έννοιας μίας συμπεριφοράς που συμπεριλαμβάνει την επιθετική συμπεριφορά είτε προς άλλους είτε προς τον εαυτό,

την κλοπή, τον βανδαλισμό και τις παραβιάσεις κανόνων (APA, 1994) και νόμων. Σε αυτό το στάδιο, ωστόσο, λίγα είναι γνωστά για τον τρόπο με τον οποίο η εκφοβιστική συμπεριφορά σχετίζεται με τις παραβατικές συμπεριφορές γενικά. Η κατανόηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού και του ιστορικού των θυτών, θυμάτων, μαρτύρων και θυτών-θυμάτων βοηθά στην αντιμετώπιση του φαινομένου και των συνεπειών του, όπως την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς στην εφηβική και ενήλικη ζωή.

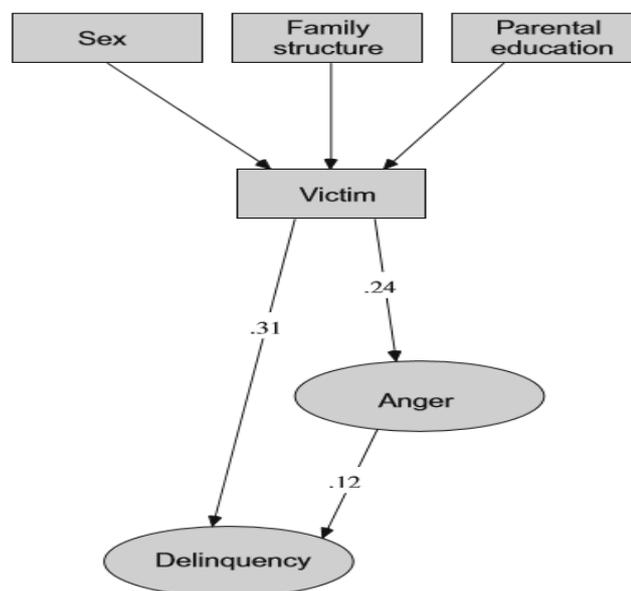
Σχολικός εκφοβισμός και παραβατική συμπεριφορά

Οι διαχρονικές μελέτες έχουν αποδείξει ότι οι ενήλικοι εγκληματίες συχνά αναφέρουν ότι έχουν δεχθεί ή ασκήσει εκφοβιστική συμπεριφορά (Ttofi et al., 2012), γεγονός που αποτελεί ενδεχομένως παράγοντα κινδύνου για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Προοπτικές μελέτες έχουν επίσης επισημάνει τη διαγενετική συνέχεια του σχολικού εκφοβισμού. Στη μελέτη του Cambridge για την ανάπτυξη της παραβατικότητας, βρέθηκε ότι τα παιδιά των θυτών που είχαν ασκήσει σχολικό εκφοβισμό κατά την εφηβεία (14 ετών), εκδήλωσαν επίσης και τα ίδια εκφοβιστική συμπεριφορά στο σχολικό περιβάλλον (Farrington, 1993). Μελέτες έχουν αποδείξει ότι η επιθετική συμπεριφορά, η παραβατικότητα και τα προβλήματα συμπεριφοράς στην παιδική και εφηβική ηλικία σχετίζονται με την εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή (Ttofi et al., 2012).

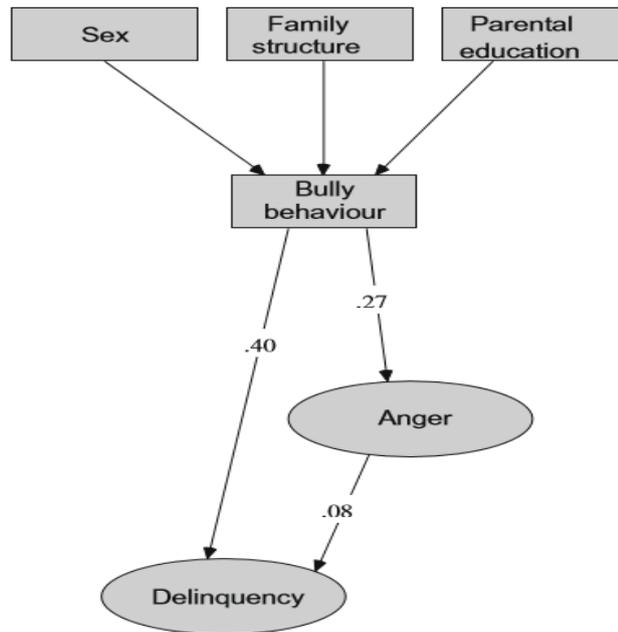
Σε διαχρονική μελέτη διαπιστώθηκε ότι τόσο οι θύτες όσο και τα θύματα της συμπεριφοράς του εκφοβισμού (N= 15,686, μαθητές έκτης τάξης Δημοτικού έως Α΄ Λυκείου) είχαν υψηλότερη πιθανότητα να έχουν στην κατοχή τους όπλο συγκριτικά με παιδιά που δεν εμπλέκονταν σε αντίστοιχες εκφοβιστικές συμπεριφορές (Nansel et al., 2003). Ωστόσο, σημαντικός διαμεσολαβητικός παράγοντας για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς (π.χ. ληστείες) φαίνεται να είναι η μη εξωτερίκευση του θυμού (Πίνακας 1 & 2). Οι ερευνητές αναφέρουν τη σύνδεση της παραβατικής συμπεριφοράς με την θυματοποίηση και την εκφοβιστική συμπεριφορά. Μία πιθανή εξήγηση της εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς κατά την εφηβική ηλικία είναι η αλληλεπίδραση των συνομιλήκων και η ψυχολογική πίεση της βίωσης μίας παραβατικής ζωής από τους θύτες και τα θύματα (Sigfusdottir, Gudjonsson and Sigurdsson, 2010).

Σε κάθε περίπτωση το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που χρήζει κατάλληλης αντιμετώπισης. Οι στρατηγικές παρέμβασης που στοχεύουν στην αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού και στην προώθηση ασφαλέστερων σχολικών κοινοτήτων μπορούν να θεωρηθούν ως ηθική επιταγή (Smith et al., 2004). Η εφαρμογή αποτελεσματικών και εξειδικευμένων προγραμμάτων σε θύτες και θύματα, στοχεύοντας παράλληλα και στην κατάρτιση των παιδιών μπορεί να αποδειχθεί αποτελεσματικό μέτρο καταπολέμησης του σχολικού εκφοβισμού και μείωσης των συνεπειών του στην ενήλικη ζωή (Lösel & Beelman, 2003). Τέλος, τα προγράμματα που βασίζονται στην οικογένεια μπορούν επίσης να είναι χρήσιμα στη διακοπή της διαγενεακής συνέχειας της επιθετικότητας και του εκφοβισμού (Ttofi et al., 2011).

Πίνακας 1. Η σχέση ανάμεσα στη θυματοποίηση, το θυμό και την παραβατική συμπεριφορά.

Πίνακας 2. Η σχέση ανάμεσα (Sigfusdottir, Gudjonsson and Sigurdsson, 2010)
την παραβατική συμπεριφορά.

(Sigfusdottir, Gudjonsson and Sigurdsson, 2010)

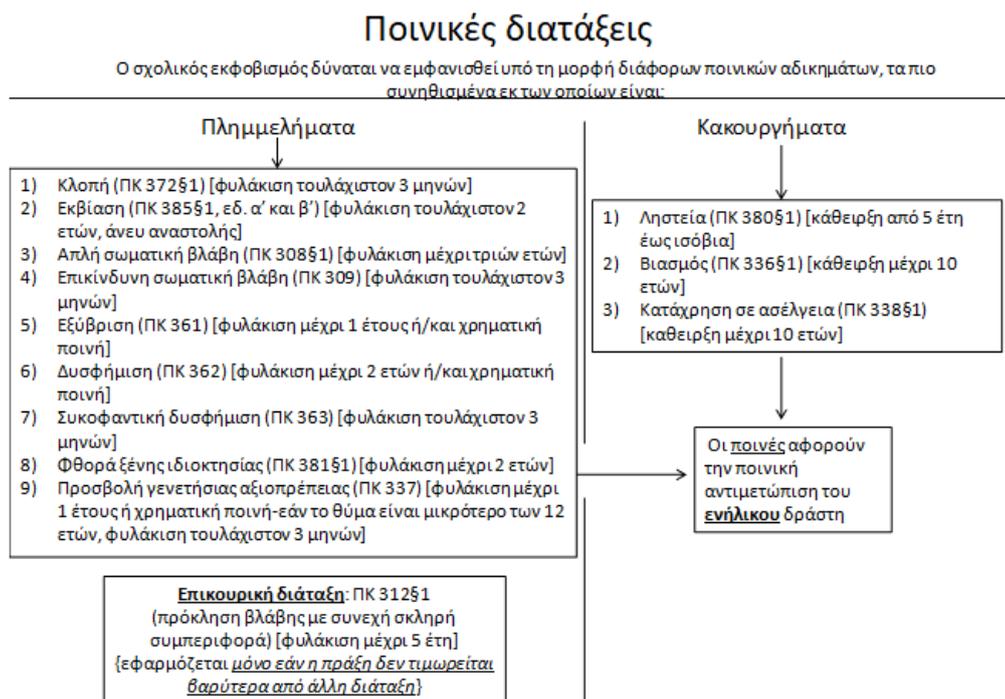
Σχολικός εκφοβισμός: στοιχειοθετούμενα ποινικά αδικήματα

Ο σχολικός εκφοβισμός δύναται να εμφανισθεί υπό τη μορφή διάφορων ποινικών αδικημάτων. Πιο συγκεκριμένα, ο σχολικός εκφοβισμός εμφανίζεται είτε με τη μορφή πλημμελημάτων, είτε με τη μορφή κακουργημάτων (ΠΚ 51§1, *A. Π. Κωσταράς*, Ποινικό Δίκαιο, Σύνοψη Γενικού Μέρους, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα (2004), σελ. 132, πλαγιάρ. 135). Στα πλημμελήματα, περιλαμβάνονται εκδεικτικώς η κλοπή (ΠΚ 372), η εκβίαση (ΠΚ 385), η απλή σωματική βλάβη (ΠΚ 308), η επικίνδυνη σωματική βλάβη (ΠΚ 309), η εξύβριση (ΠΚ 361), η δυσφήμιση (ΠΚ 362), η συκοφαντική δυσφήμιση (ΠΚ 363), η φθορά ξένης ιδιοκτησίας (ΠΚ 381), η προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (ΠΚ 337), ενώ στα κακουργήματα περιλαμβάνονται ενδεικτικώς η ληστεία (ΠΚ 380), ο βιασμός (ΠΚ 336), η κατάχρηση σε ασέλγεια (ΠΚ 338).

Δυμάνει του άρθρου 8 του ν. 4322/2015 (ΦΕΚ Α' 42/27-4-2015) αντικαταστάθηκε η διάταξη της ΠΚ 312§1. Κατά τη νεότερη ως άνω διάταξη, περιγράφεται το ποινικό αδίκημα της πρόκλησης βλάβης με συνεχή σκληρή συμπεριφορά το οποίο τελεί όποιος με συνεχή σκληρή συμπεριφορά προξενεί από πρόθεση (ΠΚ 27§1) σε τρίτο σωματική κάκωση ή βλάβη της σωματικής ή ψυχικής

υγείας του. Σημειωτέον ότι η ΠΚ 312 είναι επικουρική διάταξη, γεγονός που σημαίνει ότι εφαρμόζεται μόνον όταν η τελεσθείσα πράξη του δράστη δεν τιμωρείται βαρύτερα από άλλη διάταξη. Το πλαίσιο ποινής της ΠΚ 312§1 είναι φυλάκιση διάρκειας από δέκα ημέρες έως πέντε έτη (ΠΚ 312§1, εδ. α' συνδ. με 53). Ειρήσθω επιπροσθέτως ότι κατά την ΠΚ 312§1, εδ. β', εάν η αξιόποινη πράξη της πρόκλησης βλάβης με συνεχή σκληρή συμπεριφορά τελείται μεταξύ ανηλίκων, αυτή μένει ατιμώρητη, εκτός και αν η μεταξύ δράστη-παθόντος ηλικιακή διαφορά είναι μεγαλύτερη από τρία έτη (χωρίς να εξειδικεύεται στη σχετική διάταξη ποιος εκ των δράστη ή παθόντα είναι μεγαλύτερος ή μικρότερος σε ηλικία), οπότε και επιβάλλονται μόνον αναμορφωτικά μέτρα.

Πίνακας 3. Οι ποινικές διατάξεις που αφορούν το σχολικό εκφοβισμό

Η ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου δράστη

Ανήλικος θεωρείται το πρόσωπο εκείνο το οποίο κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης έχει ηλικία μεταξύ του όγδοου και του δέκατου όγδοου έτους της ηλικίας του συμπληρωμένων (ΠΚ 121§1, ίδετε και ΑΠ Ζ' Ποινικό Τμήμα 1814/2016, ΝοΒ 2017, σελ. 682, ΜΟΔ Θηβών 345/2004, ΠοινΧρ ΝΕ' 2005, σελ. 453). Οι ανήλικοι που

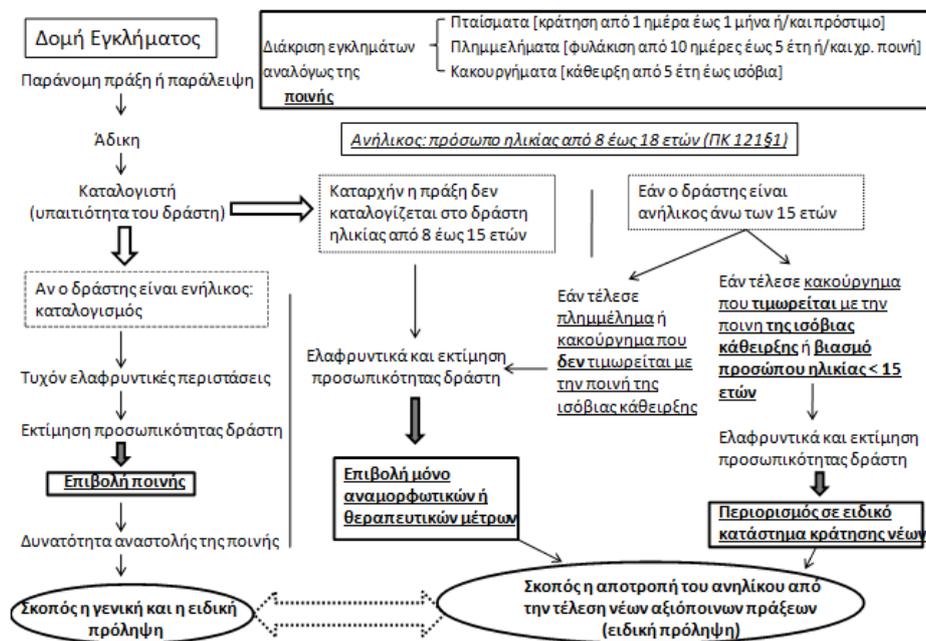
έχουν ηλικία μέχρι οκτώ ετών μη συμπληρωμένων λέγονται νήπια (και είναι ποινικά ανεύθυνοι), οι ανήλικοι που έχουν ηλικία από οκτώ έως και δεκατριών ετών μη συμπληρωμένων λέγονται παιδιά και οι ανήλικοι που έχουν ηλικία από δεκατριών ετών έως και δεκαοκτώ ετών λέγονται έφηβοι (*Α. Π. Κωσταράς*, Ποινικό Δίκαιο, Σύνοψη Γενικού Μέρους, όπ.π, σελ. 54, πλαγιάρ. 43). Για τη διερεύνηση της ποινικής αντιμετώπισης του ανήλικου δράστη θα πρέπει αρχικά να εξετασθεί η αντιμετώπιση που θα είχε ο δράστης εάν ήταν ενήλικος ούτως ώστε εν συνεχεία να εφαρμοστούν οι ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ 121επ.). Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση ενήλικου δράστη και για τη διάγνωση της ενοχής και την επιβολή της σχετικής ποινής, το Δικαστήριο εξετάζει τα κάτωθι με την ακολουθη σειρά: (α) εάν έχει λάβει χώρα πράξη ή παράλειψη η οποία να πληροί την ειδική υπόσταση (αντικειμενική και υποκειμενική) ενός ποινικού αδικήματος· στο σημείο αυτό πρόκειται για καταρχήν άδικη πράξη (*Α. Π. Κωσταράς*, Ποινικό Δίκαιο, Σύνοψη Γενικού Μέρους, όπ.π, σελ. 182, πλαγιάρ. 205, *Χ. Χ. Μυλωνόπουλου*, Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα (1997), σελ. 209), (β) εάν συντρέχει ή όχι κάποιος λόγος άρσης του αδικού χαρακτήρα της πράξης (όπως άμυνα ΠΚ 22 ή κατάσταση ανάγκης ΠΚ 25)· στο σημείο αυτό πρόκειται για τελειωτικά άδικη πράξη (*Α. Π. Κωσταράς*, Ποινικό Δίκαιο, Σύνοψη Γενικού Μέρους, όπ.π, σελ. 182, πλαγιάρ. 205, *Χ. Χ. Μυλωνόπουλου*, Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα (1997), σελ. 209), (γ) εάν υφίσταται κάποιος λόγος που τυχόν να αποκλείει ή να μειώνει τον καταλογισμό (όπως κατάσταση ανάγκης αποκλείουσα τον καταλογισμό ΠΚ 32, διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης ΠΚ 34 ή υπαίτια διατάραξη της συνείδησης ΠΚ 35)· στο σημείο αυτό η πράξη είναι και καταλογιστή στο δράστη. Εάν διαγνωσθεί ότι πρόκειται για τελειωτικά άδικη και καταλογιστή πράξη, το Δικαστήριο κηρύσσει τον κατηγορούμενο ένοχο και αφού λάβει υπόψη του την τυχόν ύπαρξη ελαφρυντικών περιστάσεων (ΠΚ 84§2, περ. α' έως ε') και συνεκτιμήσει το χαρακτήρα του, τού επιβάλλει συγκεκριμένη ποινή.

Στην περίπτωση που ο δράστης είναι ανήλικος, το Δικαστήριο προβαίνει στον ακόλουθο διαχωρισμό: (α) Εάν πρόκειται για ανήλικο ηλικίας από οκτώ έως δεκαπέντε ετών η πράξη δεν του καταλογίζεται (ΠΚ 126§1 ως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 7§2 του ν. 4322/2015, ΦΕΚ Α' 42/27-4-2015) και του επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (ΠΚ 126§2, εδ. α', όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 2§1 του ν. 3860/2010). (β) Εάν πρόκειται για ανήλικο ηλικίας από δεκαπέντε ετών και άνω άνω διερευνάται το αδίκημα που έχει τελέσει. Εάν συνιστά

πλημμέλημα ή κακούργημα που δεν τιμωρείται με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, εάν ο δράστης ήτο ενήλικος, του επιβάλλονται αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (ΠΚ 126§3 ως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 2§1 του ν. 3860/2010 και αντικαταστάθηκε εκ νέου από το άρθρο 25 του ν. 4356/2015, ΦΕΚ Α' 181/24-12-2015). Στην περίπτωση που η τελεσθείσα αξιόποινη πράξη συνιστά κακούργημα που τιμωρείται με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, εάν ο δράστης ήταν ενήλικος, ή αν πρόκειται για βιασμό προσώπου ηλικίας μικρότερης των δεκαπέντε ετών, του επιβάλλεται περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης ανηλίκων (ΠΚ 127§1, εδ. α' και β').

Ακόμη, έχουν συσταθεί ειδικά δικαστήρια ανηλίκων (μονομελές και τριμελές δικαστήριο ανηλίκων, ΚΠΔ 113§1 και εφετείο ανηλίκων, ΚΠΔ 113§1, περ. Γ') τα οποία συγκροτούνται από δικαστές με ειδικές γνώσεις.

Πίνακας 4. Η ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου δράστη

Αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα και περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων

Τα αναμορφωτικά μέτρα προβλέπονται από την ΠΚ 122. Σε κάθε περίπτωση ως πρόσθετο αναμορφωτικό μέτρο δύνανται να επιβληθούν υποχρεώσεις που αφορούν τον τρόπο ζωής του ανήλικου ή τη διαπαιδαγώγησή του (ΠΚ 122§2, εδ. α'). Ορισμένα

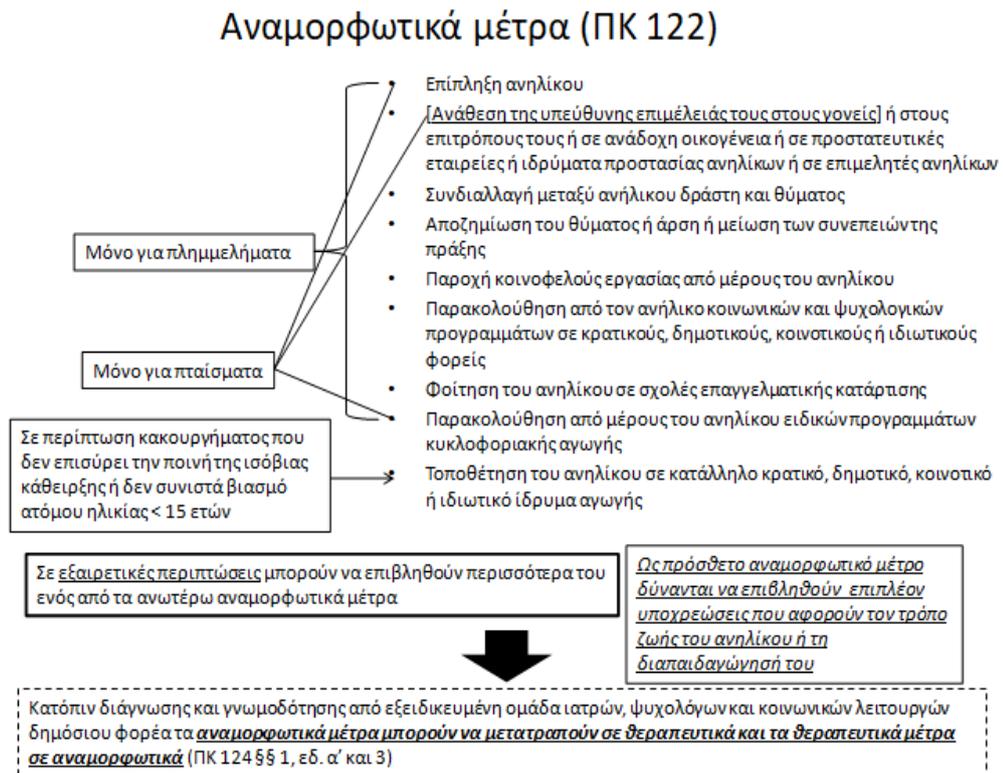
αναμορφωτικά μέτρα επιβάλλονται μόνο για πλημμελήματα, άλλα μόνο για πταίσματα ενώ για κακούργημα που δεν απειλεί σε ενήλικο δράστη την ποινή της ισόβιας κάθειρξης ή δεν συνιστά βιασμό προσώπου ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών, επιβάλλεται στον ανήλικο το αναμορφωτικό μέτρο της τοποθέτησής του σε πιστοποιημένο ίδρυμα αγωγής (ΠΚ 122§1, περ. ιβ' συνδ. με 126§3, *in fine*). Κατόπιν διάγνωσης και γνωμοδότησης από εξειδικευμένη ομάδα αποτελούμενη από ιατρό, ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό, οι οποίοι κατά περίπτωση υπάγονται σε Μονάδα του Υπουργείου Δικαιοσύνης ή σε ιατρικά κέντρα υγείας ή κρατικά νοσηλευτικά ιδρύματα, τα αναμορφωτικά μέτρα δύνανται να αντικατασταθούν με θεραπευτικά ή/και το αντίθετο (ΠΚ 124§3). Τα αναμορφωτικά μέτρα παύουν να ισχύουν μόλις ο ανήλικος συμπληρώσει τα δεκαοκτώ έτη της ηλικίας του, ενώ το Δικαστήριο μπορεί με ειδικά αιτιολογημένη απόφασή του να παρατείνει τα μέτρα, έως το πολύ μέχρι και τη συμπλήρωση του εικοστού πρώτου έτους της ηλικίας του δράστη (Α. Π. Κωσταράς, Ποινικό Δίκαιο, Σύνοψη Γενικού Μέρους, όπ.π, σελ. 54, πλαγιάρ. 43, ΠΚ 125§1, εδ. β').

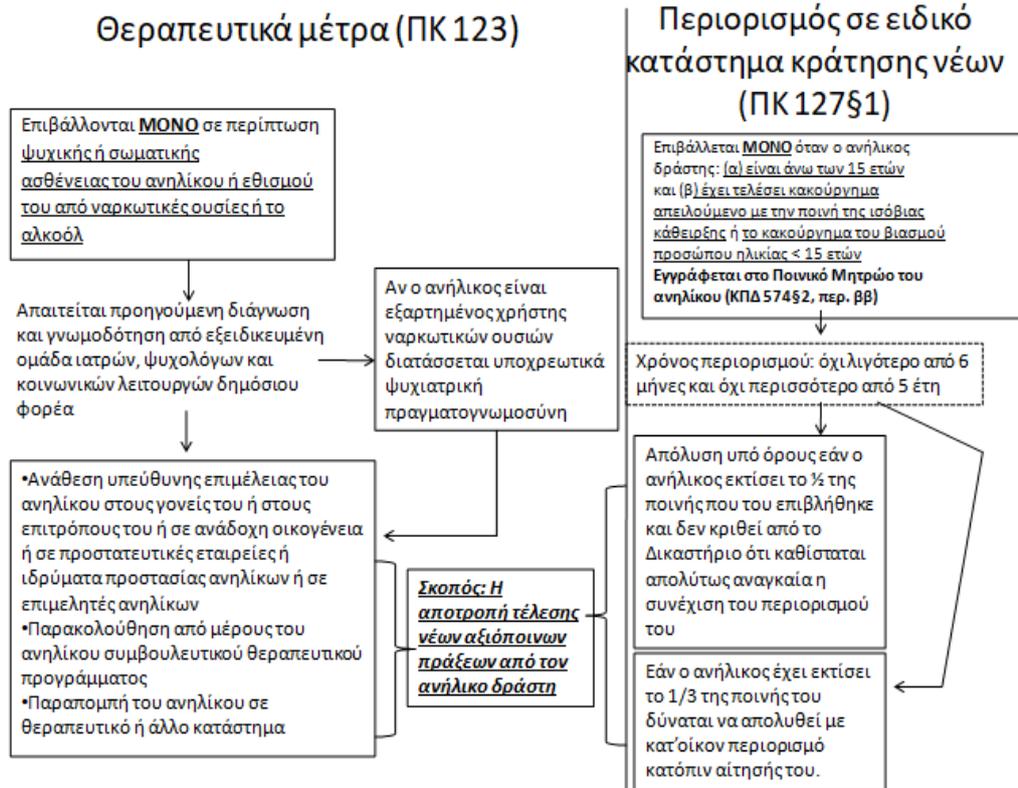
Τα θεραπευτικά μέτρα επιβάλλονται μόνο σε περίπτωση ψυχικής ή σωματικής ασθένειας του ανηλίκου ή εθισμού του από τα ναρκωτικά ή το αλκοόλ (ΠΚ 123§1, εδ. α'). Για την επιβολή τους απαιτείται προηγούμενη διάγνωση και γνωμοδότηση από εξειδικευμένη ομάδα ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι κατά περίπτωση υπάγονται σε Μονάδα του Υπουργείου Δικαιοσύνης ή σε ιατρικά κέντρα υγείας ή κρατικά νοσηλευτικά ιδρύματα (ΠΚ 123§2). Στην περίπτωση που ο ανήλικος είναι εξαρτημένος χρήστης ναρκωτικών ουσιών, πριν την επιβολή των θεραπευτικών μέτρων διατάσσεται υποχρεωτικά ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη (ΠΚ 123§3).

Ο περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων επιβάλλεται μόνο εάν συντρέχουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις, ήτοι, αφενός ο ανήλικος να είναι άνω των δεκαπέντε ετών και αφετέρου είτε να έχει τελέσει κακούργημα που εάν το τελούσε ενήλικας θα απειλούτο με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης είτε να έχει τελέσει το κακούργημα του βιασμού προσώπου ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών. Ο χρόνος περιορισμού δεν μπορεί να είναι λιγότερος από έξι μήνες και περισσότερος από πέντε έτη. Η σχετική Απόφαση εγγράφεται στο ποινικό μητρώο του ανηλίκου (ΚΠΔ 574§2, περ. ββ') ενώ δύναται να λάβει χώρα απόλυση του ανηλίκου υπό όρους ή με κατ'οίκον περιορισμό (ΠΚ 129-30).

Ο σκοπός των αναμορφωτικών και των θεραπευτικών μέτρων καθώς επίσης και του περιορισμού του ανηλικού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων είναι η αναδιαμόρφωση του χαρακτήρα του ανηλικού δράστη με άμεσο στόχο την αποφυγή από μέρους του ανηλικού τέλεσης νέων αξιόποινων πράξεων. Εντεύθεν, έχει νομολογηθεί ότι η απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία απαγγέρονται αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα σε ανήλικο δράστη δεν είναι καταδικαστική δοθέντος ότι τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα, ακόμη κι αν εγγράφονται στο ποινικό μητρώο, δεν έχουν την έννοια της ποινής (ΑΠ Ζ' Ποινικό Τμήμα 543/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ, ΣυμβΑΠ 526/1988, ΠοινΧρ ΛΗ' 1988, σελ. 695).

Πίνακας 5. Αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα και περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων

Συζήτηση

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένας σημαντικός παράγοντας κινδύνου της παιδικής ηλικίας για μεταγενέστερη εκδήλωση βίαιης και παραβατικής συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή. Οι μαθητές που έχουν υποστεί σε υψηλό και συχνό βαθμό εκφοβισμό είναι πιο πιθανό να εκδηλώσουν εγκληματική συμπεριφορά ή και αυτοτραυματισμούς συγκριτικά με εκείνους που είχαν υποστεί πιο σπάνια σχολικό εκφοβισμό. Διαχρονικές μελέτες έχουν αποδείξει ότι η εκφοβιστική συμπεριφορά αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης δυσμενών αποτελεσμάτων αργότερα στην ενήλικη ζωή (π.χ. αγχώδων διαταραχών, συναισθηματικών διαταραχών). Η φράση του Μαχάτμα Γκάντι ότι «η χρήση βίας μπορεί να φαίνεται καμιά φορά ότι κάνει καλό, το καλό αυτό όμως είναι προσωρινό και το κακό που προξενεί μόνιμο» συνιστά τον πυρήνα της συνολικής προσπάθειας που λαμβάνει χώρα για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού.

Για το λόγο αυτό κρίνεται αναγκαίος ο σχεδιασμός και η εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης του σχολικού εκφοβισμού και οικονομικής ενίσχυσης για

την εφαρμογή των αντίστοιχων προγραμμάτων καταπολέμησης του. Τα προγράμματα αυτά έχει αποδειχθεί ότι μπορούν να μειώσουν την μετέπειτα εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς. Αντίστοιχα, τα οικογενειακά προγράμματα μπορούν επίσης να είναι χρήσιμα στην ερμηνεία της διαγενεακής συνέχειας της επιθετικότητας και του εκφοβισμού. Ωστόσο, κρίνεται απαραίτητη η διεξαγωγή διαχρονικών και διαφυλικών ερευνών στην Ελλάδα, που να μελετούν τη σχέση του σχολικού εκφοβισμού και της παραβατικής συμπεριφοράς.

Το ζήτημα που άπτεται της παραβατικότητας των ανηλίκων τέμνει διαφορετικές επιστήμες καθώς καταγιγνώσκεται η σημασία των επαγγελματιών ψυχικής υγείας (ψυχιάτρων και ψυχολόγων) και ο σημαντικός ρόλος που αυτοί διαδραματίζουν στην ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου δράστη. Το γεγονός ότι στην Ελλάδα (όπως και στα λοιπά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης) ο ανήλικος δράστης αντιμετωπίζεται με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι ο ενήλικας, υπογραμμίζει τη σημασία που προσπαθεί να δώσει η πολιτεία όχι μόνο στη γενική και ειδική πρόληψη (που άλλωστε συνιστά και τη *ratio* των ρυθμίσεων του Ποινικού Δικαίου) αλλά στην ίδια τη θεραπεία, την αναμόρφωση του ανήλικου δράστη. Εξάλλου η επιβολή αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων στον ανήλικο δράστη δεν συνιστούν ποινή και δεν αντιμετωπίζονται ως τέτοια. Συνεπώς, το ίδιο το Κράτος φαίνεται να θεωρεί ότι και ο ίδιος ο ανήλικος δράστης συνιστά κατ'ουσίαν και εκείνος θύμα-παθόντα, ο οποίος θα πρέπει να προστατευθεί από το ίδιο το Κράτος (όπως άλλωστε ρητά ορίζεται και στο Σύνταγμα περί της προστασίας της παιδικής ηλικίας) μέσω μίας αρμονικής συνεργασίας μεταξύ νομικών, ψυχολόγων ψυχιάτρων και κοινωνικών λειτουργών.

Βιβλιογραφία

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition (DSM-IV)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.

Farrington, D. (1993). Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice*, 17.

Doi.org/10.1086/449217

Κωσταράς, Α. (2004), *Ποινικό Δίκαιο Σύνοψη Γενικού Μέρους Με Πρακτικά Θέματα*, (σελ. 54, 132, 182). Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

- Lösel, F., Bliesener, T., & Bender, D. (2007). Social information processing, experiences of aggression in social contexts, and aggressive behavior in adolescent. *Criminal Justice and Behavior*, *34*, 380. DOI: 10.1177/0093854806295833
- Lösel, F., & Beelman, A. (2003). Effects of child skills training in preventing antisocial behavior: A systematic review of randomized evaluations. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, *587*, 84–109.
- Μυλωνόπουλος, Χ. (1997), *Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου*, (σελ. 209). Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Nansel, TR., Craig, W., Overpeck, MD., Saluja, G., & Ruan, J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives Pediatrics & Adolescent Medicine*, *15*, 730-736.
- Nansel, TR., Overpeck, MD., Haynie, DL., Ruan, WJ., & Scheidt, PC. (2003). Relationships between bullying and violence among US youth. *Archives Pediatrics & Adolescent Medicine*, *157*, 348-353.
- Pellegrini, AD., Bartini, M., & Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, *91*, 216-224.
- Rigby, K. (1998). The relationship between reported health and involvement in bully/victim problems among male and female secondary schoolchildren. *Journal of Health Psychology*, *3*, 465-476.
- Sigfusdottir, ID., Gudjonsson, G., & Sigurdsson, J.F. (2010). Bulling and Delinquency. The Mediating role of anger. *Personality and Individual Differences*, *48*, 391-396. Doi: 10.1016/j.paid.2009.10.034
- Smith, PK., Ananiadou, K., & Cowie, H. (2004). Interventions to reduce school bullying. *Canadian Journal of Psychiatry*, *48*, 591–599.
- Ttofi, M., Farrington, D., Lösel, F., & Loeber, R. (2011). The predictive efficiency of school bullying versus later offending: A systematic/meta-analytic review of longitudinal studies. *Criminal Behavior and Mental Health*, *21*, 80–89. DOI: 10.1002/cbm.808